



**Машинасозлик корхоналарида материал ресурслар нормаларини
такомиллаштириш йўналишлари**

Мирзаев Равшанжон Бурхонович

Фарғона давлат университети

мустақил тадқиқотчи

Аннотация: Мазкур мақолада ишлаб чиқаришда ресурслар, маҳсулот ишлаб чиқариш хажми, маҳсулот таннархи, товар маҳсулотга сарфланган харажат, маҳсулот ишлаб чиқариш хажмини ўсиш омиллари, технологик йўқотишлар тушунчаси, материал ресурсларни нормалари, ишлаб чиқариш самарадорлиги назарий жихатдан асослаб берилган.

Калит сўзлар: ишлаб чиқариш қувватлари, харажатларни ва таннархни пасайтириш, маҳаллийлаштириш, рентабеллик, маҳсулот рақобатдошлиги, ишлаб чиқариш қувватлари, металл сиғими, энергия сиғими

Кириш

Ишлаб чиқаришда хом ашё, материаллар ёки товарларнинг бир қисми йўқотилишидан қочиб бўлмайди. Солиқ кодексида (142-моддаси 7 ва 8-бандлари) назарда тутилишича, товар-моддий захираларни ишлаб чиқариш чоғидаги технологик йўқотишлар, шунингдек сақлаш ҳамда ташиш чоғидаги йўқотишлар ва бузилишлар фақат ваколатли орган ёки солиқ тўловчи томонидан тасдиқланган нормалар доирасида моддий харажатларга киради. Солиқ кодексида технологик йўқотишлар нормалари назарда тutilмаган. Бироқ назорат органлари ишлаб чиқаришда



фойдаланиладиган муайян турдаги хом ашё ва материалларнинг ҳар бири учун бундай нормативни ишлаб чиқариш цикли хусусиятларидан келиб чиқиб ташкилот мустақил тарзда белгилаши кўзда тутилган.

Ишлаб чиқариш соҳасида хўжалик юритувчи субъектнинг вазифаларидан бири маҳсулот ишлаб чиқариш ва сотиш учун моддий харажатларни камайтиришда оптимал нормалар тузиш ва ундан самарали фойдаланишир.

Мақсадга эса маълум турдаги маҳсулот бирлигини ишлаб чиқариш учун ҳар хил турдаги моддий ресурслар сарфини тўғри ишлаб чиқиш ва камайтириш орқали эришилади. Бунинг учун нормаларни ишлаб чиқиш учун энг мос усулни танлаш керак.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Саноат корхоналарида нормалаштириш ва ушбу тартибни иқтисодий-математик тавсифлаш масалалари билан олимлар Л. В. Гринтсевич , П. Кругман , В. М. Корден , Л. Дипал , Ю. Палкин , Э. Хансен , А. Панченко шуғулланадилар. Бироқ, уларнинг. ишлар моддий ресурсларни анъанавий меъёрлаш методологиясидан фойдаланади, аммо тадқиқотнинг ушбу йўналишини танлашни долзарблаштирадиган янги ишланмалар таклиф этилмайди.

Шунингдек, иқтисод дарсликларида моддий ресурсларни истеъмол қилишни тежаш ва фойдали даромадларни ошириш учун улардан фойдаланишни яхшилаш бўйича мумкин бўлган чора-тадбирлар таклиф қилинмаган.

Профессор Титов В.И.нинг дарслигида. "Корхона иқтисодиёти" нинг моддий ресурслар муаммосига алоҳида "Моддий-техник ресурслар" боби берилган бўлиб, унда уларнинг таснифи келтирилган ва моддий ресурслар истеъмоли нормаларини ҳисоблашнинг 3 та усули аниқланган: экспериментал-статистик, аналитик-ҳисоблаш ва тажриба-лаборатория. . [1, 96]

Тадқиқот усуллари бўйича маълумотлар.



Экспериментал статистик усул ўтган даврлар учун моддий ресурслар истеъмоли тўғрисидаги маълумотлардан фойдаланишга асосланган. Бироқ, бу усул илмий-техника тараққиётига асосланган иқтисод тамойилларига мос келмайди.

Аналитик-ҳисоблаш усули тайёр маҳсулотнинг соф оғирлиги ва моддий ресурсларнинг рухсат этилган миқдори тўғрисидаги маълумотлардан фойдаланади. Бироқ, стандартларни ҳисоблашнинг ушбу усули расмий ҳисобланади, чунки саноат стандартларидаги рухсат этилган чиқиндилар тўғрисидаги маълумотлар ҳар бир корхона учун мос келмаслиги мумкин ва бу усул универсал эмас, чунки уни янги маҳсулотлар учун ишлатиш имконсиз бўлади.

Экспериментал лаборатория усули тажриба ёки ишлаб чиқариш кузатувини ўтказишга асосланган ва шунинг учун қиммат усул бўлиб, асосан биринчи марта ишлаб чиқарилган маҳсулотлар учун қўлланилади.

Юқоридаги учта меъёрлаш усули мажмуасини моддий ресурслар истеъмолини меъёрлашнинг анъанавий тизими деб номлаймиз.

Таҳлил ва натижалар

Муаллиф сифатида биз нормаларни ҳисоблашнинг мавжуд усулларининг камчиликлари аниқлаб ва ўрганилаётган объектнинг илмий-техник ҳолати даражасини, мумкин бўлган чиқиндилар ва йўқотишларни ҳисобга олган ҳолда баҳолаш усули тақдим этамиз.

Биз тадқиқот олиб борган “Автоойна” МЧЖ корхонасида нормалар тузиш юқорида кўрсатиб ўтилган анъанавий усуллар ёрдамида амалга оширилган. Лекин ушбу анъанавий усуллардан фойдаланишда методик йўриқномалар тузилмаган. Кузатиш, хронометраж, ўлчаш каби усуллардан анъанавий тарзда фойдаланилган. Андижон машинасозлик институти ва Турин политехника институти корхонаини



йиллар давомида яратилган нормаларидан фойдаланиб 2017 ва 2022 йилларда нормаларни тасдиқлаб беришди.

Корхонада тузилган нормани камчилиги сифатида ишлаб чиқаришда юзага келадиган йўқотишлар назарда тутилмаган. Шунингдек, дастгохларни эскириш ҳам инобатга олинмаган. Нормаларни тузишда маълум бир участкалардаги технологик йўқотишлар ҳисобидан фойдаланилган.

Яна бир йўқотиш борки, автомобил ойналар ишлаб чиқаришда технологик жараёнларга тайёрлашда дастгохларни созлаш учун материаллардан фойдаланади. Бу йўқотишлар технологик йўқотишлар шаклида ҳам содир бўлади.

Технологик йўқотишлар – моддий ресурслар (хом ашё, материаллар, ярим тайёр маҳсулотлар), технологик вақт ва инсон ресурсларининг йўқотишларидир, тўлиқроқ айтганда ишлаб чиқариш ёки ташиш чоғида юзага келадиган, ишлаб чиқариш цикли ва ташиш жараёнининг технологик хусусиятлари, шунингдек ТМЗ нинг ўз физик кимёвий хусусиятлари боғлиқ бўлган хом-ашё ва материалларнинг йўқотилишидир.

Лекин “Автоойна” МЧЖ да технологик йўқотишлар 3.3.1-расмда кўрсатилган йўқотишларни ўз ичига олмайди. Режа бўйича ишлаб чиқарилиши керак бўлган ойна турини биринчи яроқли маҳсулот ишлаб чиқарилгунча дастгохларни созлаш ишларига сарфланадиган материал ресурслар сарфи технологик йўқотишлар деб қаралади. Буюртмачи томонидан берилган автомобил моделларининг комплект ойналари 50 дан ортиқ маҳсулот тури борлиги сабабли “Кесиш ва олдиндан ишлов бериш”, “Тоблаш” ва “Ламинация” линияларининг ҳар бир дастгохларида созлаш ишлари олиб борилади.

Ушбу технологик йўқотишлар фоизларидан келиб чиқиб йиллик маҳсулот ишлаб чиқариш сарф меъёрлари (норма) тузилади. Ҳар бир ишлаб чиқариш участкасидаги технологик йўқотишларни кўпайтмасидан келиб чиққан коэффицент орқали бир



хажмдаги маҳсулот турини қанча технологик йўқотишлар билан ишлаб чиқарилишини ифодалайди.

Истеъмол кўрсаткичларини шакллантиришдаги асосий камчилик - ҳар бир маълум усулдан фойдаланишда илмий-техник тараққиётни ҳисобга олмасликдир. Ҳар йили меҳнат унумдорлигини ошириш ва маҳсулот ишлаб чиқариш учун ресурслар сарфини камайтириш мақсадида техник жиҳозлар такомиллаштирилмоқда. Илмий-техника тараққиёти тенденцияларига мос келадиган замонавий ускуналардан фойдаланадиган корхоналарда ишлаб чиқариш учун моддий ресурсларнинг ҳақиқий истеъмоли камаяди.

Хулоса

Шундай қилиб, ушбу тадқиқотимизда муаллиф сифатида истеъмол нормаларини энг оқилона ишлаб чиқиш бўйича таклиф қилинган янги ёндашувлар илмий-техникавий ривожланиш омилларини, корхонанинг техник янгиланиш даражасини, назарий жиҳатдан ишлаб чиқаришни самарадорлигини оширишга қаратилган ва ишчиларнинг амалий тайёргарлиги, ишчиларнинг психологик ҳолати, шунингдек, турли тоифадаги нормалар учун параллел ишлаб чиқариш усулини жорий этиш, истеъмол нормаларини ҳисоблашда тузатишлар киритишнинг узлуксиз тартибини таъминлайдиган тизимни жорий этишга ҳаракат қилдик. Ушбу ёндашувлар корхонанинг иқтисодий ҳолатига ижобий таъсир кўрсатади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Р.Б.Мирзаев. Машинасозлик тармоғида маҳсулот таннархини камайтириш механизмини йўналишлари. Та'лим фидойлари журнали 2022. 186 б.



2. Р.Б.Мирзаев. Х.А.Юлдашев. Автомобил ойналари ишлаб чиқаришда истеъмолчи талабларини ишлаб чиқариш таннархига таъсири. Scientific progress электрон журнали 2022.1173 б.
3. Mirzaev Ravshanjon Burxonovich. The Importance Of Basic Materials And Technological Losses In Increasing Economic Efficiency In The Formation Of Cost. Web of Scientist: International Scientific Research Journal 2022 y. 727 p.
4. Mirzayev Ravshanjon Burxonovich. Organizational and Economic Monitoring of the Use of Material Resources. AMERICAN Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education. 2023 y. 228-230 p.
5. Мирзаев Равшанжон Бурхонович. АВТОМОБИЛ ОЙНАЛАРИ ИШЛАБ ЧИҚАРУВЧИ КОРХОНАЛАРДА МАТЕРИАЛЛАР САРФ МЕЎЁРЛАРИНИ ХИСОБИНИ ТАКОМИЛАШТИРИШ. RESEARCH FOCUS журнали. . 2023 y. 503-509 p.
6. Ravshanjon Burkxonovich, Tirtha Saikia, Ravshanjon Burkxonovich Mirzaev, Gunawan Widjaja, J Solomon Thangadurai, Upendra Mohan Bhatt. Recent Modelling of the Ownership Structures and It's Role in Corporate Performance of Company. 2023 3rd International Conference on Advance Computing and Innovative Technologies in Engineering (ICACITE). . 2023 y. 1629-1633 p.
7. Akhmadaliyeva Mohigul Kadyrovna, Mirzayev Ravshanbek Burkhanovich, Baltabayeva Malohat Ortikaliyevna. DEMAND AND SUPPLY FOR LABOR FORCES. INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH Journal. 2022 y. 85-90 p.
8. Mizayev Ravshanjon Burkxonovich, Maxsudov Sherzod Solijonovich, Abdurakhmonov Muhridin. DIRECTION FOR DETERMINING AND IMPROVING THE LEVEL OF LABOR PRODUCTIVITY. ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW Journal. 2022 y. 103-108 p.